

BOJANA DUJKOVIĆ-BLAGOJEVIĆ

Nastava istorije u BiH sa aspekta problema stručnog usavršavanja nastavnika

Vrijeme u kome je nastavnik istorije, uz udžbenik, bio jedan od glavnih izvora znanja, ostalo je daleko iza nas, u prošlom stoljeću. Danas se od nastavnika očekuje da bude savremen, da umije da sluša, da je kadar da prenese znanje, da motiviše učenike, da zadovolji standarde učenja (koje nikako da definišemo), da umije da rješava sve vrste sukoba u razredu, od vršnjačkog nasilja, preko konfesionalnih, do nacionalnih i svih drugih, i šta sve još ne... S druge strane, svakodnevno napredovanje tehnologije i kruženje informacija kojima smo izloženi, zahtijevaju od svakog pojedinca, a posebno onih koji rade sa mladim ljudima, da budu upućeni u nove tehnologije i mogućnosti koje one pružaju, i da ih u skladu sa prilikama u kojima djeluju, i primjenjuju. Od ličnog afiniteta nastavnika zavisi koliko će biti informisan i spreman da se uhvati u koštac sa novitetima i da ih primjeni u radu sa učenicima.

Ovdje bi trebalo da se pozabavimo uslovima u kojima nastavnici rade i brojnim ograničenjima koja su dio naše svakodnevice.

Kompetencije nastavnika istorije na početku XXI vijeka

Podučavanje istorije je kompleksan zadatak. Tokom nastave nastavnik treba da transformiše gradivo u formu koja treba da bude razumljiva onima koji uče i da u isto vrijeme zadrži integritet i kompleksnost samog gradiva.

Koje bi bile osnovne kompetencije nastavnika? Među prvom svakako treba izdvojiti znanje i razumijevanje. Pored toga, nastavnik treba da ima visoke komunikacijske sposobnosti; on/ona treba da razvija u učionici i školi odnose koji povećavaju otvorenost i doprinose poštovanju. Nastavnik treba da vlada znanjima koja mu omogućavaju dobro planiranje nastave i podučavanja koje treba biti zasnovano na proaktivnim časovima. Nastava mora biti orijentisana prema učeniku, a interaktivne metode podučavanja prepoznate i korištene.

Šta znači dobra nastava istorije i kako to izgleda u praksi? Preliminarni rezultati istraživanja stavova učenika o njihovim profesorima (istraživanje koje je finansirala Fondacija Bila Gejtsa) pokazuje dobar način odvajanja dobrih od loših nastavnika.

- Naš razred je zaposlen i ne gubimo vrijeme;
- U našem razredu učimo da ispravimo svoje greške;
- Moj nastavnik ima nekoliko dobrih načina da objasni svaku temu o kojoj govorimo na času.
- Nastavnici čiji su se učenici složili sa izjavom *Mi mnogo vremena na času provodimo vježbajući za državni ispit (maturu)* pokazivali su lošije rezultate na ispitima, nego učenici drugih nastavnika.¹

Dobar nastavnik istorije treba da poznaje materiju, ali i da ima znanja iz pedagogije. Ništa manje ne bi smjela biti ni znanja iz metodike i didaktike. Ono što predstavlja *zanat* nastavniku istorije jesu svakako tehnike podučavanja.

Problem obrazovanja budućih nastavnika istorije u Bosni i Hercegovini

U BiH danas gotovo svako ko poželi da bude nastavnik i radi u školi, može to učiniti sa veoma malo truda. Potrudi se, završi fakultet, pronađe vezu i eto posla u školi. Koliko su današnji tek svršeni studenti istorije pripremljeni za nastavnički poziv? Veoma malo. Obrazovanje budućih profesora istorije u BiH pati od mnogih bolesti. Nažalost, više nas uče kako da budemo dobri istraživači, a manje dobri nastavnici. Nastava metodike nastave istorije, kao i drugih pedagoško-didaktičkih vještina, više je u kozmetičkoj službi uljepšavanja nastavnih planova i programa na odsjecima za istoriju, nego što joj je suštinski posvećena ozbiljna pažnja. Nastava metodike je obično svedena na jedan ili dva semestra.² Tokom školovanja, budućeg nastavnika ne prati niko, u smislu provjere njegovih sposobnosti u radu sa djecom. Primjeri zemalja u kojima je to drugačije riješeno su brojni. Ovdje ćemo navesti samo primjer Finske, koja već godinama ima obrazovni sistem koji važi za najbolji u Evropi. U Finskoj je zvanje nastavnika jedno od najpoželjnijih. U prilog tome govori podatak da svega 6% onih koji apliciraju na takve fakultete, uspije da se upiše.³ Pored klasifikovanja aplikanata prema uspjehu iz srednje škole, te polaganja prijemnog ispita, svi aplikanti moraju da prođu i *test sposobnosti*, kojim se nastoji utvrditi da li je kandidat podoban (čitaj sposoban) za buduće nastavničko zanimanje. Tokom školovanja, već u trećoj sedmici studenti kreću sa praktičnom nastavom. Na dodiplomskim studijama, od 180 ECTS kredita, čak 72 studenti moraju da polože u tzv. edukativnim disciplinama.⁴ Ovi pokazatelji

¹ Luisa Black, *Reform of History Teaching Methods and Pedagogy in History Teaching in SEE*, Ljubljana, decembar 2010. Tekst u posjedu autora.

² Na Banjalučkom univerzitetu predmet Metodika nastave istorije se izvodi u samo jednom semestru, dok je na Sarajevskom univerzitetu ovaj predmet zadržan u dvosemstralnom obimu.

³ *Facts and Figures*, University of Jyväskylä 2011 – 2012, www.jyu.fi

⁴ Basic studies in education 25 ECTS kredita i 4 kredita koji su rezervisani za praktični rad u školi, i intermediate studies in education 37 kredita i još 6 za praktični rad.

Informacije preuzete iz predavanja Dr *Elisa Heimoavaara*, *Department of Teacher Education Methodological Training of Teachers: How to implement a modern curriculum based on common learning outcomes and standards?* Tekst u posjedu autora.

jasno govore u prilog tome koliko se pažnje posvećuje obrazovanju budućih nastavnika. Praktična nastava odvija se u školama, koje su dio univerziteta i pod budnim okom mentora/nastavnika. Odlična pripremljenost budućih nastavnika, kao i visok stepen autonomije u radu, sigurno su neki od uzroka odličnih rezultata koje finski obrazovni sistem pokazuje u međunarodnim okvirima. Kao izuzetno važan podatak treba navesti da su još tokom devedesetih godina prošlog vijeka finske obrazovne vlasti ukinule svaki nadzor i kontrolu nad nastavnim procesom. Konkretno, nema prosvjetne inspekcije niti školskog nadzora od strane države i prosvjetnih vlasti. Mišljenja sam da sav uspjeh finskog obrazovnog sistema leži u izuzetno visokoj građanskoj svijesti svakog pojedinca i učesnika u obrazovnom procesu.

Izuzetna pripremljenost nastavnika i obuka koju prolaze na osnovnim i master sudijima su svakako neophodni za dobro vladanje materijom i dobar rad nastavnika u školi.

Edukacija ne prestaje sa završetkom studija. Gotovo da nema zemlje u Evropi koje nema jasnu strategiju cjeloživotnog učenja. U Finskoj edukacija nastavnika koji već rade je visoko razvijena. Nastavnici se sami prijavljuju na treninge i seminare, koji su organizovani na fakultetima, ali i na nivou lokalnih zajednica. Slično je rješenje i u Danskoj. Čak i nama susjedna Hrvatska ima veoma široko rasprostranjenu lepezu ponude nastavnicima za dodatnu edukaciju. Nastavnici se ne usavršavaju samo u temama i oblastima iz predmeta koji predaju. Brojne su vještine i znanja koje nastavnici moraju da savladaju. Pedagoški instituti, ali i nevladine organizacije, veoma često nude brojne edukacije, kojima se obezbjeđuje kontinuirana obuka onih koji obrazuju djecu.

Centri za dodatno obrazovanje nastavnika istorije? Realna potreba ili modni trend.

Ukratko – toga nema u BiH. Nakon položenog stručnog ispita nastavnik je prepušten sam sebi i dobija veoma malo podrške, u smislu stručnog usavršavanja, kako od svoje škole tako i od nadležnih ministarstava, ali i stručne javnosti u BiH.

Nastavnici istorije u BiH se školuju na filozofskim fakultetima, odnosno njihovim odsjecima za istoriju. Diplomirani nastavnik istorije, ako ima nevjerojatnu sreću, uglavnom se zapošljava u školama, osnovnim ili srednjim. Nakon godinu dana rada u školi pod mentorstvom starijeg i iskusnijeg kolege, mladi nastavnik istorije je obavezan da polaže stručni ili često nazivan državni ispit za rad u prosvjetnim organima. Tu prestaje svaka dalja obaveza usavršavanja našeg mladog nastavnika.

S druge strane, svakodnevno napredovanje tehnologije zahtijeva od svakog pojedinca, a posebno onih koji rade sa mladim ljudima, da budu upućeni u nove mogućnosti, i da ih u skladu sa prilikama u kojima djeluju, primjenjuju. Od ličnog afiniteta

nastavnika zavisi koliko će biti informisan i spreman da se uhvati u koštac sa novitetima i da ih primjenji u radu sa učenicima.

No pođimo redom.

Ako radite u školi koja ima relativno dobru ICT opremu, onda obično morate da unaprijed najavite kada želite da je koristite. Obično neki beznačajan dio nedostaje, kao produžni kabl ili nešto slično. Ako su se sve srećne zvijezde poklopile, onda možete sa učenicima da pogledate neki film ili na neki drugi način iskoristite opremu. Naravno, to sve pod uslovom da kao nastavnik znate kako da koristite ICT sprave. Ne zaboravite da nastavnike to niko nije učio u njihovoj školi/fakultetu.

Školama obično nedostaje mnogo toga. Karte su stare i uvijek ih nema dovoljno. O ostalim nedostajućim učilima mogao bi se napisati čitav esej.

Nove i preporučene metode rada u učionici predviđaju da nastavnik bude kreativan, da svoj rad zasniva na multiperspektivnom pristupu, da što više koristi izvore u nastavi, da on bude samo moderator, a nikako centralna figura u razredu. Ovo je odlično, ali da se pozabavimo količinom priprema koje takav rad podrazumijeva i stavimo ga u kontekst rada *ex cathedra*. S druge strane, postavimo pitanje, koliko je takvih znanja naš mladi nastavnik dobio tokom svog redovnog školovanja.

Nastavnik treba izuzetno da se potruži i da pronađe relevantne istorijske izvore i da pripremi čas zasnovan na radu sa izvorima. Ovo zahtjeva daleko veći lični angažman i pripremu nego što je to slučaj kada nastavnik ispredaje lekciju iz udžbenika.

Premda je u BiH posljednjih godina došlo do produkcije daleko kvalitetnijih udžbenika i prateće literature (istorijske čitanke) nego što je to bio slučaj prije samo 10-ak godina, prilike su i dalje daleko od odličnih. Sa malo volje i sluha kod nadležnih udžbenička i sva druga prateća literatura može biti bolja.

Našoj zemlji nedostaje jasan koncept stručnog usavršavanja nastavnika.

Naši nastavnici veoma često nisu stimulisani da pohađaju seminare. Nemaju definisano plaćeno odsustvo za edukaciju. Veoma često nailaze na nerazumjevanje nadležnih. Do sada su u praksi u BiH uglavnom u ponudi bili besplatni seminari i edukacije za nastavnike. Čak i tada je bilo teško doći do onih koji žele da odvoje svoje slobodno vrijeme i da učestvuju u edukaciji.⁵

U današnjoj BiH je zaživjela inkluzivna nastava. Međutim, o načinima i metodama rada sa djecom sa posebnim potrebama, naše nastavnike istorije nije niko učio. Bu-kvalno, nastavnici su prepušteni sami sebi da se snalaze. Neki su uspješniji, neki manje uspješni, ali sam mišljenja da najviše trpe djeca, kojima je potrebna veća pažnja nego što je dobijaju.

⁵ Primjer organizovanja seminara u BiH koje je izvodilo Udruženje nastavnika istorije u BiH EUROCLIO – HIP. Praksa je pokazala da, nažalost, još uvijek postoji određeni stepen nezainteresovanosti nastavnika. S druge strane, postoji i kritična masa nastavnika koja pored postojećih seminara i treninga, pokazuje veliko interesovanje za dodatnu edukaciju.

Dalje usavršavanje i edukacija nastavnika, kako u vještinama, tako i u znanjima, zavisi u najvećoj mjeri od ličnog afiniteta i motivisanosti nastavnika da se dalje usavršava. Nadležne institucije (ministarstva, pedagoški zavodi) pružaju malu pomoć.

Konkretno, za nastavnike istorije dodatnu edukaciju – treninge pružale su intervladine (Savjet Evrope, OSCE) i nevladine organizacije (EUROCLIO i EUROCLIO – HIP). Sve obuke su bile povezane uglavnom sa različitim projektnim aktivnostima i bile su uslovljene dinamikom samih projekata, ali i raspoloživošću donatorskih fondova. Iz razgovora sa nastavnicima, ali i rezultata provedenih anketa, jasno je da nastavnici visoko vrednuju takve vidove edukacija, jer pružaju rješenja za konkretne i svakodnevne probleme u učionici. Pored toga, nastavnici veoma cijene i obuku o različitim aspektima nastave zasnovane na razvoju vještina (rad sa izvorima, kako pronaći izvore, rad sa fotografijama, karikaturama, grafikonima, filmovima i sl). Kao velika nepoznanica pokazao se i način ocjenjivanja i vrednovanja učeničkih znanja i aktivnosti. Kako ocijeniti grupni rad – još uvijek je otvoreno pitanje. Još jednom obratite pažnju na pitanje – koliko je naš mladi nastavnik ovakvih znanja usvojio tokom svog redovnog školovanja.

Seminari i radionice u organizaciji nevladinih organizacija su se pokazali i kao mjesta gdje nastavnici mogu da iskažu svoje stavove i mišljenja o procesima u vezi sa nastavom istorije. U današnjoj BiH, nažalost, njihov glas se veoma malo čuje. Oni koji svaki dan praktiraju nastavu istorije, imaju veoma veliku publiku (broj đaka koji pohađaju osnovne škole nije zanemarljiv), imaju konkretne probleme i svakako najbolje informacije o tome šta ne valja, a šta valja u obrazovnom procesu, o tome kako unaprijediti praksu, kakvi su nam udžbenici, i na kraju, ali nikako manje važno, i kakva su nam djeca.

Rad dobrog nastavnika je nevidljiv. Obično se na nastavu istorije gleda kao na dosadnu, nezanimljivu i preopširnu. Ako uz to još imate i nastavnika koji se trudi da nečemu nauči svoje učenike, i traži od njih da i oni usvoje neka znanja, onda je često rezultat strah od predmeta, a sam nastavnik je okarakterisan kao prezahtjevan, i koji nema razumijevanja za sve obaveze koje učenici imaju pred sobom. U opštoj poplavi odličnih učenika, koja prijete da obuhvati gotovo polovinu učenika upisanih u osnovne škole, nastavnici koji pokušavaju da realno ocjene znanja učenika, bivaju izvrnuti ruglu, kod učenika, ali i kod roditelja i kolega. Praksa je pokazala da je najmanje glavo-bolje kada se pišu samo dobre ocjene, kada se mnogo ne talasa, i mirna Bosna.

S druge strane, rezultati međunarodnih testova pokazuju da se naša djeca, nažalost, nalaze na začelju tabele po pokazanom znanju. To su razlozi zbog kojih treba da pozvone sva zvona na uzbunu u ovoj zemlji. Očigledan je nesklad između ocjena i pokazanog znanja.

Rad nastavnika i njihovo zalaganje i trud nemaju adekvatnu provjeru. Kolege nastavnici iz Hrvatske, gdje je već uvedena opšta matura u srednje škole, a na pragu je

matura i za osnovne škole, kažu da je to vid provjere kako znanja učenika, tako i rada nastavnika. U kojoj mjeri će se potvrditi ocjene učenika zarađene tokom godine, sa opštim prosjekom na maturi iz pojedinih predmeta, pokazuju analize.

Problem pripremljenosti mladih nastavnika za rad u nastavnim procesima treba posmatrati u širem kontekstu. Pažnja treba biti usmjerena na kurikulum nastave istorije i njegov razvoj; pored toga treba ispitati i steći uvid u načine rada u učionicama,⁶ načine obrazovanja nastavnika tokom studija, ali i obavezne obuke tokom radnog vijeka i procedure i obaveze koje škole treba da imaju u tom procesu, jednako kao i sami nastavnici, nacionalne i univerzitetske prijemne ispite i u opšte nezavisne evaluacije znanja. Jedno opsežno, na državnom nivou provedeno ispitivanje svih faktora, može dovesti do odgovora na pitanja gdje je nastava istorije u BiH sada, na kom je nivou, i još važnije kuda treba da ide. Sigurna sam da nam je svima cilj da kroz nastavu istorije našu djecu naučimo da misle svojom glavom i da se kritički odnose prema prošlosti. Samo tako oni će biti u stanju da djeluju kao aktivni građani ovog društva. Kvalitetna nastava istorije može kod učenika da razvije sposobnost da odabiru i odlučuju samostalno, te da razviju vlastite poglede na prošlost. Cilj ćemo ostvariti onda kada đaci u BiH postanu otvoreni prema različitim pogledima ili interpretacijama, te da razumiju zašto do tih razlika i dolazi. Naši đaci treba da budu sposobni naglasiti pozitivne kulturne uticaje, kako svoga, tako i susjednih naroda. Nastava istorije treba i može da kod učenika razvija takve poglede na svijet koji poštuju ljudska prava, jednakost i demokratiju. Učenici bi trebali biti i osposobljeni i da prevaziđu stereotipe i predrasude, ali i da budu otvoreni prema novim idejama.

Šta se može uraditi na poboljšanju stepena dodatne edukacije nastavnika?

Svi akteri u zemlji – koji imaju dodirnu tačku sa istorijom, treba da djeluju brzo i zajedno, kako bi se broj časova nastave istorije, barem u osnovnim školama izjednačio i vratio na 8 časova mjesečno.

Inicirati izmjene relevantnih zakona i uticati da se, kao obavezno, uvede vid dodatnog obrazovanja nastavnika. U nekim zakonima ovo već postoji, ali je drugi problem što nisu predviđeni slobodni dani (plaćena odsustva) za nastavnike koji pohađaju neki vid edukacije.

Uspostaviti partnerstva između vladinog i nevladinog sektora u oblasti obrazovanja. Dati priliku i mogućnost nevladinom sektoru da djeluju u školama, među nastavnicima, i drže seminare i tribine.

U posljednje vrijeme često se potencira nastava koja treba da razvija vještine kod učenika. Svakako da je to potrebno našoj djeci s aspekta boljeg snalaženja u budućnosti. Mogućnost razvijanja vještina zavisi od nekoliko faktora.

⁶ Svi znamo da kada se najavi prosvjetna inspekcija, većina nastavnika spremi scenario i istrenira učenike kako treba da se taj čas vladaju.

Kao najznačajniji izdvajaju se:

- Način učenja – nastavne metode. Akcenat treba biti na aktivnom učenju, pristupu različitim izvorima i multiperspektivnosti;
- Nastavni plan i program – prenatrpani planovi koji se zasnivaju na hronološkom pristupu izučavanja istorije onemogućavaju kvalitetan pristup podučavanju vještina.
- Istorija u našim udžbenicima mahom je politička i vojna, što je ograničenje samo po sebi.
- NPP ne predviđa fleksibilnost koja je neophodna da bi nastava postala rastećenija i ostavila slobodu nastavniku da podučava učenike vještinama.
- Udžbenici istorije u BiH – predstavljaju potencijalno ograničenje. Nastavniku trebaju sadržaji koji su već sami po sebi multiperspektivni. Korisnije je da naš nastavnik više vremena provede pripremajući aktivan rad sa učenicima nego da traga za izvorima.
- Lokalna istorija gotovo ne postoji. Učenici više uče o civilizaciji Inka, nego o prošlosti kraja u kome žive.
- Najvažniji ograničavajući faktor je nedovoljna osposobljenost nastavnika za realizaciju nastave koja se zasniva na vještinama.

Kako pomoći nastavnicima da se ovaj nedostatak nadomjest?

Udruženje nastavnika istorije u BiH, EUROCLIO – HIP, uz aktivnu podršku evropskog udruženja nastavnika istorije EUROCLIO, ima potencijala i volje da pomogne nastavnicima u njihovom usavršavanju. Članovi ovog udruženja, koje okuplja nastavnike i istraživače istorije iz cijele BiH, već devet godina aktivno rade na unaprjeđenju nastave istorije u BiH. Do sada je u organizaciji ovog udruženja održano preko 200 seminara, na kojima je učešće uzelo preko 500 nastavnika istorije. Saradnja i razmjena iskustava sa kolegama, kako u zemljama okruženja, tako i u Evropi, sigurno doprinose profesionalizaciji samih nastavnika istorije i unaprjeđivanju nastave u BiH. Kroz brojne edukacije članovi ovog udruženja upoznati su sa svim aktuelnim trendovima u nastavnim procesima u Evropi, koje potom prenose kolegama u zemlji, te na taj način doprinose daljoj profesionalizaciji struke.